

Dies Domini

Apostolische brief over de heiliging van de zondag, Johannes Paulus II (31 mei 1998)

Inleiding van pastoor Jeroen Smith tijdens de vicariaatsbijeenkomst voor leden van pastorale teams, Vronesteyn, 10 juni 2026

Oud document, maar niet verouderd

Dies Domini, de apostolische brief die paus Johannes Paulus II uit 1998 over de heiliging van de zondag, verscheen bijna dertig jaar geleden. Dan denken we al snel: dat is toch een hele tijd geleden. Maar het gaat hier om een apostolische brief, een document van het leergezag. Zulke documenten verjaren niet.

Soms is het juist mooi om een document van jaren geleden opnieuw onder ogen te krijgen. Dat ervoer ik zelf ook toen ik enkele jaren geleden Dies Domini herlas om tijdens een bezinningsdag voor priesterstudenten teksten daaruit te gebruiken. Wat mij toen vooral opviel, was hoe prachtig de teksten van het leergezag zijn. Het zijn werkelijk mooie documenten. Tegelijkertijd zijn het er in de loop der jaren wel heel veel geworden. Bovendien zijn de recente encyclieken vaak omvangrijk. We hebben nauwelijks de tijd en mogelijkheden om alles bij te houden. Dat is natuurlijk jammer. Juist daarom is het waardevol om zo'n document opnieuw te ontdekken.

Deel van onze identiteit

Dit document handelt over de zondag: haar geschiedenis, theologie en spiritualiteit. Wat zou de aanleiding voor de paus zijn geweest om het te schrijven? Dat zegt hij niet expliciet. We kunnen daar natuurlijk wel iets over vermoeden. Wanneer je de noten van het document bekijkt, zie je dat er niet eerder een afzonderlijk document van het leergezag over de zondag was verschenen. Natuurlijk kwam de zondag in allerlei andere documenten ter sprake, maar een specifiek document over haar betekenis bestond nog niet. In die zin was dit iets nieuws. De paus zal hebben gedacht dat het hoog tijd was om daar aandacht aan te besteden.

Daarnaast naderde het derde millennium. Paus Johannes Paulus II heeft het derde christelijke millennium altijd als een belangrijk moment beschouwd. Dat verklaart mede waarom hij dit document juist toen van belang vond. In de inleiding staat een veelzeggende passage:

“Op de drempel van het derde millennium blijft de viering van de christelijke zondag, gegeven de vele betekenissen en aspecten ervan met betrekking tot de juiste grondslagen van het geloof, een bepalend onderdeel van de christelijke identiteit.”

De zondag behoort tot onze identiteit als christenen. Die identiteit hebben wij meegenomen van het tweede naar het derde millennium.

Een ander mooi aspect van dit document is dat het teruggrijpt op de wijze waarop de eerste christenen de zondag beleefden. Daarmee sluit het aan bij het ressourcement, de tweede pijler van het Tweede Vaticaans Concilie die soms wat minder aandacht krijgt. Over het *aggiornamento* weten we doorgaans veel en we denken ook te begrijpen wat daarmee bedoeld wordt. Maar daarnaast was er het ressourcement: de terugkeer naar de bronnen. Juist dat gebeurt in dit document op een bijzonder mooie manier.

Tegelijkertijd sluit het document aan bij een ontwikkeling die de paus in verschillende delen van de Wereldkerk waarnam: het teruglopende zondagse kerkbezoek. Daarom wilde hij opnieuw aandacht vragen voor de betekenis van de zondag, voor het belang van de zondagse kerkgang en voor de centrale plaats van de eucharistieviering. Bovendien zag hij de toenemende concurrentie van allerlei andere activiteiten op zondag. Daar hoeft tegenwoordig nauwelijks nog uitleg bij gegeven te worden.

Zondagsplicht omwille van de rijkdom van de zondag

Natuurlijk komt ook de zondagsplicht ter sprake. Het document bevat een afzonderlijk hoofdstuk over dit onderwerp, met verwijzingen naar de catechismus, die op dat moment al enkele jaren bestond. Toch wil het document vooral de rijkdom en meerwaarde van de zondag laten zien. Het gaat niet uitsluitend om de verplichting, hoe belangrijk die ook is.

Er wordt ook duidelijk uitgelegd wanneer iemand aan die verplichting voldoet en wanneer niet. In die tijd speelde het internet uiteraard nog niet de rol die het vandaag heeft. Wel worden de televisiemis en de radiomis expliciet genoemd. Daarbij wordt aangegeven dat men deze kan volgen wanneer men niet in staat is naar de kerk te gaan. Dat principe geldt nog steeds. Ook onze livestreams en andere digitale mogelijkheden zijn daarom waardevol voor mensen die niet naar de kerk kunnen komen.

Wat ik zelf altijd mooi vind binnen de Engelse gemeenschap, de International Community, maar ook bij onze nieuwe katholieken, is dat men heel zorgvuldig om dispensatie vraagt wanneer men moet reizen of voor langere tijd verblijft op een plaats waar het moeilijk is om een mis bij te wonen. Men vraagt dan op voorhand dispensatie, en dat vind ik een mooie houding. Tegenwoordig kunnen we daar vaak aan toevoegen: prima, maar probeer dan via de digitale mogelijkheden toch een eucharistieviering mee te beleven. Dat aspect speelde ten tijde van dit document uiteraard nog nauwelijks.

De grote kracht van Dies Domini is echter dat het niet in de eerste plaats de verplichting benadrukt, maar de schoonheid van de zondag wil laten zien: de meerwaarde van de christelijke zondag voor het geloofsleven.

Is dit een document dat u samen met uw parochianen zou kunnen lezen? Zeker. Eigenlijk geldt dat voor alle kerkelijke documenten. Het kan zeer verrijkend zijn om dat samen te doen. Dies Domini telt 87 paragrafen en beslaat in deze uitgave 33 pagina's. Wanneer u telkens ongeveer elf pagina's behandelt, kunt u het document in drie bijeenkomsten gezamenlijk doornemen. U kunt zelf een voorbereiding maken of iemand anders vragen dat te doen. Door de belangrijkste passages te selecteren en daar enkele vragen aan te verbinden, ontstaat al snel een mooie en inhoudelijke bespreking van de zondag.

Want uiteindelijk gaat het om de vanzelfsprekende schoonheid van de zondag. Natuurlijk gaat een belangrijk deel van het document over de viering van de eucharistie op zondag, maar minstens zo belangrijk is de bredere beleving van de zondag als dag des Heren. De zondag is meer dan alleen naar de kerk gaan en daarna een kop koffie drinken.

De zondag begint immers al op de avond ervoor en strekt zich uit over de hele dag. Daarmee opent zij de nieuwe week. In onze hedendaagse beleving is de zondag vaak het einde van de week geworden, maar liturgisch gezien is zij juist het begin ervan. De zaterdagavond vormt

daarom niet zozeer de afsluiting van wat achter ons ligt, maar de aanvang van iets nieuws. Dat onderstreept het bijzondere karakter en het belang van de zondag binnen het christelijk leven.

Dies Domini - Dies Christi - Dies Ecclesiae - Dies hominis - Dies dierum

Het document is onderverdeeld in vijf hoofdstukken: Dies Domini, Dies Christi, Dies Ecclesiae, Dies hominis en Dies dierum. Zo worden deze hoofdstukken met hun Latijnse titels aangeduid in de apostolische brief Dies Domini.

Het **eerste hoofdstuk**, Dies Domini, behandelt de dag des Heren. Zo wordt de zondag vanaf het allereerste begin genoemd. In de Schrift komt deze benaming op twee plaatsen voor, onder andere in het boek Openbaring. De dag des Heren wordt bijzonder geëerd vanwege haar nauwe verbondenheid met de kern van het christelijk mysterie: de verrijzenis van Christus en daarmee de aanwezigheid van de levende Heer.

In het ritme van week na week leven wij daarom in zekere zin van Pasen naar Pasen. Het hele jaar door leven wij vanuit de verrijzenis en keren wij telkens weer terug naar dat centrale geloofsgeheim.

In dit hoofdstuk wordt ook aandacht besteed aan de oudtestamentische zevende dag: de sabbat, de dag waarop de Heer rustte, en aan het gebod om de sabbat te heiligen. Vervolgens wordt de overgang naar de christelijke zondag gemaakt. De sabbat blijft in zekere zin de dag van de rust, maar dan als de dag van de grafurst tussen Goede Vrijdag en de verrijzenis op zondag.

Het **tweede hoofdstuk**, Dies Christi, gaat over de dag van Christus. Het mooie van dit hoofdstuk is dat het niet alleen over de verrijzenis spreekt, maar ook over de symboliek van de achtste dag, zoals die bij de kerkvaders naar voren komt. De zondag is de dag na de zevende dag. Zij verwijst naar de voltooiing, naar de eeuwigheid en naar het nieuwe leven.

Daarom is de zondag ook de dag van het geloof: een dag van belijden én verdiepen. Belijden, omdat wij samen de geloofsbelijdenis uitspreken. Verdiepen, omdat de zondag ons uitnodigt om verder door te dringen in de rijkdom van het geloof.

De paus wijst er bovendien op dat Pinksteren altijd op een zondag valt. Daarmee is de zondag ook de dag van de Heilige Geest, de dag waarop wij ons telkens opnieuw openen voor de vernieuwende werking van Gods Geest.

Het **derde hoofdstuk**, Dies Ecclesiae, behandelt de zondag als dag van de Kerk. Daarbij staat de eucharistieviering centraal, maar steeds binnen een breder perspectief. De zondag is de dag van de hoop, de dag van de nieuwe schepping en de dag van het Woord, waarop de gelovigen luisteren naar Gods spreken.

Het is ook de dag van de eucharistie, van de communio en van de onderlinge verbondenheid binnen de geloofsgemeenschap. De paus noemt de zondag uitdrukkelijk een dag van vreugde en van actieve deelname aan de viering van de eucharistie.

Vervolgens komt in het **vierde hoofdstuk** Dies hominis aan bod: de dag van de mens. Dit hoofdstuk richt zich meer op de betekenis van de zondag voor het menselijke leven als geheel. De paus nodigt ons uit de zondag te beleven als een dag van vreugde, een vreugde die

voortkomt uit het geloof: de vreugde dat Christus verrezen is, dat wij deel mogen uitmaken van zijn Kerk en dat wij mogen leven vanuit zijn blijvende aanwezigheid.

Daarbij hoort ook de rust. De paus benadrukt dat de zondag niet alleen gekenmerkt wordt door het achterwege laten van arbeid. Dat zou een te negatieve benadering zijn. Het gaat er juist om dat de mens daadwerkelijk tot rust komt en ruimte vindt voor herstel, bezinning en ontmoeting.

Een bijzonder mooi gedeelte handelt over het recht op rust. Voor ons lijkt dat vaak vanzelfsprekend, maar dat geldt lang niet overal ter wereld. Er zijn nog altijd talloze plaatsen waar mensen voortdurend moeten werken en nauwelijks gelegenheid hebben om werkelijk tot rust te komen. De paus onderstreept daarom dat rust geen luxe is, maar een recht dat aan iedere mens toekomt.

Juist daardoor kan de zondag ook iets van een voorproef van de hemel worden, een verwijzing naar die achtste dag waarover eerder gesproken werd. Niet alleen doordat wij samen eucharistie vieren in de communio van de Kerk, maar ook doordat wij mogen delen in de rust die uiteindelijk haar voltooiing vindt bij God. Wanneer wij bidden dat onze overledenen mogen binnengaan in de eeuwige rust, klinkt daarin iets door van wat de zondag reeds nu mag laten ervaren.

Daarnaast noemt de paus de zondag nadrukkelijk een dag van solidariteit. Uitvoerig staat hij stil bij de aandacht voor mensen die arm, eenzaam of kwetsbaar zijn. Rust mag nooit betekenen dat wij ons afsluiten voor anderen. De houding van: “Ik heb recht op mijn vrije dag, dus ik doe uitsluitend wat ik zelf wil,” doet geen recht aan de diepere betekenis van de zondag. Juist op deze dag worden wij uitgenodigd om oog te hebben voor mensen die onze aandacht en nabijheid nodig hebben.

Het **vijfde hoofdstuk**, Dies dierum, de dag der dagen, biedt een kleine theologie van de tijd. De paus beschrijft Christus als de Alpha en de Omega, het begin en het einde. De tijd vindt haar oorsprong in Hem en zal ook in Hem haar voltooiing bereiken. Door zijn verrijzenis blijft Christus aanwezig in de geschiedenis.

In dat verband schrijft de paus dat de zondag de tijd als het ware doorboort en haar voortdurend richt op Christus en op zijn wederkomst. Dat beeld van het doorboren van de tijd is bijzonder treffend. Het maakt duidelijk dat onze tijdsbeleving doortrokken zou moeten zijn van de verwachting van Christus, van het verlangen zijn wil te volgen en van het uitzien naar zijn definitieve komst.

Ook het liturgisch jaar krijgt vanuit deze gedachte zijn betekenis. Natuurlijk keren daarin de verschillende feesten en hoogfeesten terug, maar volgens de paus wordt het fundamentele ritme van het kerkelijk leven bepaald door de zondag. Daarom benadrukt hij opnieuw dat zowel Pasen als Pinksteren altijd op een zondag worden gevierd.

In zekere zin is het jammer dat Kerstmis niet onlosmakelijk met de zondag verbonden is. Dan zouden onze drie grootste christelijke feesten rechtstreeks aan de zondag gekoppeld zijn. Maar Pasen en Pinksteren zijn dat wel, en juist daardoor blijft de bijzondere betekenis van de zondag steeds opnieuw zichtbaar.

Aan het einde van het document volgt een conclusie, die tegelijk een duidelijke aansporing vormt. De paus nodigt de gelovigen uit om de rijkdom van de zondag opnieuw te ontdekken en haar een centrale plaats te geven in hun geloofsleven.

De Eucharistie ‘bron en hoogtepunt’

Aan het einde van het document worden nog twee langere citaten aangehaald. Het eerste draagt als titel: “Eucharistie, bron en hoogtepunt”.

De Eucharistie is van de realiteit van het kerkelijk leven niet alleen een bijzonder intense uitdrukking maar, in een bepaald opzicht, ook juist de “bron” ervan. De Eucharistie voedt en vormt de Kerk: “Omdat het brood één is, vormen wij allen tezamen één lichaam, want allen hebben wij deel aan het ene brood” (1 Kor. 10, 17). Het mysterie van de Kerk wordt, gezien zijn vitale band met het sacrament van het lichaam en bloed van de Heer, vooral in de Eucharistie verkondigd, geproefd en beleefd. (uit nr. 32)

Met name tijdens de zondagsmis herbeleven de Christenen met een bijzondere intensiteit de ervaring die de apostelen opdeden toen zij op de avond van Pasen bijeen waren, toen de Verrezenen onder hen verscheen. (uit nr. 33)

De eucharistie is niet alleen een bijzonder intense uitdrukking van het kerkelijk leven, maar in zekere zin ook de bron ervan. De eucharistie voedt en vormt de Kerk. “Omdat het brood één is, vormen wij samen één lichaam, want allen hebben wij deel aan het ene brood.” (1 Kor. 10, 17) Het mysterie van de Kerk wordt in zijn vitale verbondenheid met het sacrament van het lichaam en bloed van de Heer vooral in de eucharistie verkondigd, geproefd en beleefd. (uit nr. 32)

Met name tijdens de zondagse eucharistieviering herbeleven christenen met bijzondere intensiteit de ervaring van de apostelen, toen de Verrezenen op de avond van Pasen in hun midden verscheen.

“Bron en hoogtepunt”: het zijn bekende woorden uit het Tweede Vaticaans Concilie. De paus benadrukt hier vooral dat deze werkelijkheid in de eucharistie niet alleen wordt verkondigd en beleefd, maar ook wordt geproefd. Dat klassieke woordje “geproefd” mogen we niet vergeten. Het drukt uit dat het geloof niet alleen iets is wat wij begrijpen of belijden, maar ook iets wat wij daadwerkelijk ervaren en smaken.

Van Mis naar ‘missie’

Hoewel het document over de zondag gaat, kennen we de benadering van paus Johannes Paulus II. Hij plaatst alles binnen het kader van wat hij de nieuwe evangelisatie noemde. Dat woordje “nieuw” heeft paus Benedictus XVI later enigszins gerelativeerd. Uiteindelijk gaat het gewoon om evangelisatie. De Kerk bestaat om het Evangelie te verkondigen; zij is geroepen om missionair te zijn.

Van daaruit ontstaat de beweging: van mis naar missie.

Door het ontvangen van het Levensbrood kwamen de leerlingen van Christus in de juiste gesteldheid om, met de kracht van de Verrezene en van diens Geest, de taken die hun in hun gewone leven wachtten, aan te pakken. De gelovige tot wie de betekenis van wat hij gedaan heeft doorgedrongen is, kan inderdaad de volledige betekenis van de Eucharistieviering niet laten ophouden bij de kerkdeur. De Christenen die elke zondag bijeengeroepen worden om de aanwezigheid van de Verrezene te beleven en te verkondigen, zijn, zoals de eerste getuigen van de verrijzenis, geroepen in hun gewone dagelijkse leven te evangeliseren en te getuigen. In die zin moeten het gebed na de communie, de slotriten, de zegening en wegzending van de gelovigen herontdekt en meer gewaardeerd worden, opdat degenen die aan de Eucharistie hebben deelgenomen dieper de verantwoordelijkheid voelen die hun is toevertrouwd. (uit nr. 45)

De zondag, die het christelijk leven ondersteunt, krijgt daarbij ook de waarde van getuigenis en verkondiging. Als dag van gebed, van gemeenschap en van vreugde heeft hij in zijn uitstraling van levensenergie en redenen tot hoop zijn weerslag op de samenleving. (uit nr. 84)

Christenen die iedere zondag bijeenkomen om de aanwezigheid van de Verrezene te vieren en te verkondigen, zijn, net als de eerste getuigen van de verrijzenis, geroepen om in hun dagelijks leven te evangeliseren en van hun geloof te getuigen.

In dat licht moeten ook het gebed na de communie, de slotriten, de zegening en de wegzending opnieuw ontdekt en meer gewaardeerd worden. Zij vormen niet slechts een afsluiting van de viering, maar zijn een uitnodiging om datgene wat ontvangen is ook mee te nemen in het leven van alledag. Wie heeft deelgenomen aan de eucharistie, wordt zich daardoor dieper bewust van de verantwoordelijkheid die hem of haar is toevertrouwd.

Zo krijgt de zondag, die het christelijk leven draagt en ondersteunt, tevens de betekenis van getuigenis en verkondiging. Als dag van gebed, gemeenschap en vreugde straalt zij iets uit van de levenskracht en hoop die het Evangelie schenkt, en heeft zij daardoor ook invloed op de samenleving.

Wanneer we kijken naar de afsluiting van onze liturgie, zien we hoe snel die soms verloopt. De communie is ontvangen, de slotzang is gezongen, er volgt een moment van stilte, en vervolgens komen het gebed na de communie, de mededelingen, de zegen en de wegzending. Toch is die volgorde niet zonder betekenis.

We hebben ontvangen om door te geven wat ons geschonken is. De Heer blijft immers bij ons wanneer wij de kerk verlaten en de nieuwe week ingaan.

De zondag en de drievoudige zending van de Kerk

Juist vanuit die missionaire opdracht kunnen we, in het kader van het jubileum van ons bisdom, ook een andere vraag stellen: hoe verbindt de zondag de drievoudige zending van de Kerk - vieren, leren en dienen - tot één geheel? En hoe kan de zondag helpen om die drie dimensies gedurende de week verder te laten doorwerken?

We weten immers dat deze drievoudige zending geen doel op zich is, maar een middel ten dienste van de verkondiging, de missie en de evangelisatie. In de zondag en ook in dit document komen die drie aspecten nadrukkelijk samen.

Het vieren spreekt wellicht het meest vanzelf. Het leren krijgt gestalte wanneer mensen aandachtig luisteren naar een preek, deelnemen aan catechese of zich op een andere manier verdiepen in hun geloof. Misschien gebeurt dat tijdens een bijeenkomst voor of na de mis. Misschien luisteren mensen thuis naar een podcast, lezen zij een boek of bekijken zij een film die hen verder helpt in hun geloofsontwikkeling. Ook dat behoort tot het leren.

Het dienen komt duidelijk naar voren in de oproep tot solidariteit die in het document klinkt. Wij ontvangen van de Heer om Hem te dienen. En wie de Heer werkelijk wil dienen, wordt altijd uitgenodigd ook de naaste te dienen.

Vragen voor gesprek

Daarom kan het waardevol zijn om samen na te denken over de verschillende namen die het document aan de zondag geeft: dag des Heren, dag van Christus, dag van de Kerk, dag van de mens en dag der dagen. Welke van deze benamingen spreekt u het meest aan? En waarom juist die?

Hoe ervaar ik zelf de eucharistie als bron en hoogtepunt van mijn geloofsleven? En welke plaats neemt de eucharistische aanbidding daarbij in? De aanwezigheid van de Heer die wij in de eucharistie ontmoeten, beperkt zich immers niet tot het moment van de viering. Het is een blijvende aanwezigheid. Daarom kunnen er gedurende de week steeds opnieuw momenten zijn waarop wij terugkeren naar die bron.

Deze eerste vragen zijn bewust persoonlijk geformuleerd.

Daarna kunnen we de blik verbreden. Welke mogelijkheden zijn er voor mijzelf en voor onze parochianen om de zondagse eucharistieviering nog dieper te beleven? Welke vorming zou daarbij kunnen helpen? En hoe kan de zondag meer ten dienste staan van de evangelisatie? Zijn er initiatieven denkbaar vóór, tijdens of na de viering die daaraan kunnen bijdragen?

Dat zijn vragen die uitnodigen tot het uitwisselen van ervaringen en ideeën. Luister aandachtig naar elkaar en deel vanuit de vraag: Wat kan ik leren van wat hier wordt aangereikt? Wat helpt mij om de dag des Heren nog dieper en bewuster te beleven?